Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

# DISTRIBUTIV ADOLAT PARADIGMASINING TARIXIY-FALSAFIY EVOLYUTSIYASI: RESURSLAR TAQSIMOTI, IMKONIYATLAR TENGLIGI VA INSON QADR-QIMMATINING NORMATIV USTUVORLIGI

Iqboljon Tursunaliyevich Boltaboyev*
*Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*
✉ boltaboyev@85gmail.com

**ANNOTATSIYA**

Maqolada distributiv adolat paradigmasining tarixiy-falsafiy evolyutsiyasi falsafiy va normativ nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi distributiv adolat evolyutsiyasini resurs markazli talqindan imkoniyat va qadr-qimmatni birlashtiruvchi ko‘p mezonli paradigmaga o‘tish sifatida asoslash. Metodologik asos sifatida dialektik, konseptual, qiyosiy, aksiologik va refleksiv tahlil usullaridan foydalanildi. Natijada “resurs, imkoniyat, qadr-qimmat” normativ ierarxiyasi asosida mezonlar tizimi ishlab chiqildi va asosiy konseptual ziddiyatlarning yechim chegaralari ko‘rsatildi.

**Kalit so‘zlar**

distributiv adolat, resurslar taqsimoti, imkoniyatlar tengligi, inson qadr-qimmati, qobiliyatlar yondashuvi, egalitarizm, normativ mezon

DOI: 10.5281/zenodo.23360386

## KIRISH

Zamonaviy demokratik jamiyatlarda distributiv adolat paradigmasining tarixiy-falsafiy evolyutsiyasi muammosi ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarning markaziy yo‘nalishlaridan biridir. Masalaning dolzarbligi shundaki, taqsimot adolatini faqat moddiy resurslar ulushiga tenglashtirish imkoniyatlar, mas’ul tanlov va inson qadr-qimmatining normativ rolini cheklab qo‘yadi. Demokratik institutlar murakkablashgani sari adolat alohida siyosiy qarorning axloqiy bahosi emas, balki hokimiyat, shaxs, guruh va institutlar o‘rtasidagi munosabatlar qanday tuzilishini belgilovchi tizimli prinsipga aylanadi. Shu nuqtai nazardan, adolatni faqat normativ ideal yoki siyosiy shior sifatida emas, uning ijtimoiy borliqdagi ishlash mexanizmlari bilan birga tahlil qilish zarur.

Mavzuning nazariy muammosi zamonaviy distributiv nazariyalarda resurs, imkoniyat va qadr-qimmat metrikalari ko‘p hollarda raqobatchi mezonlar sifatida qaraladi, ularni tarixiy evolyutsiya va normativ ierarxiya doirasida birlashtiruvchi yondashuv yetarli darajada tizimlashtirilmagan. O‘zbekiston olimlarining zamonaviy ishlari milliy ijtimoiy-falsafiy kontekstda adolat, demokratiya va inson qadr-qimmati masalalarini faol rivojlantirmoqda [1, p. 235–239; 2, p. 164–167]. Ushbu tadqiqotlar milliy transformatsiya jarayonida adolatni institutsional va ma’naviy mezonlar bilan bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi. Biroq maqolaning vazifasi mavjud qarashlarni takrorlash emas, balki ularning falsafiy asoslaridan kelib chiqib kategoriyalar o‘rtasidagi ichki munosabatni tizimlashtirishdir.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda ham adolatning ijtimoiy, huquqiy va falsafiy qirralari turli metodologik pozitsiyalarda ochilgan [3, p. 58–63; 4, p. 330–335]. Ularning umumiy kuchli tomoni konkret institutsional muammolarni normativ kategoriyalar bilan bog‘lashidir. Shu bilan birga, ayni yondashuvlarning konseptual chegaralari turli qadriyatlar o‘rtasidagi nisbatni yaxlit dialektik model doirasida qayta o‘rganish ehtiyo-

jini yuzaga chiqaradi. Xorijiy tadqiqotlar resurslar taqsimoti, imkoniyatlar tengligi hamda inson qadr-qimmati masalalarini xalqaro siyosiy-falsafiy bahslar bilan bog‘laydi [5, p. 367–386; 6, p. 152–174; 7, p. 1–10; 8, p. 109–128]. Ushbu korpus masalani faqat bitta milliy tajriba bilan cheklamasdan, normativ argumentlarning umumlashtirilish darajasini sinash imkonini beradi.

Mazkur maqolaning tadqiqot savoli quyidagicha qo‘yiladi: resurslar taqsimoti, imkoniyatlar tengligi va inson qadr-qimmati o‘rtasidagi munosabatni qanday normativ asosda tashkil etish mumkin, toki bir tamoyilning kuchayishi ikkinchisining mazmunini yemirmasin? Ushbu savolga javob izlashda tadqiqot ijtimoiy ne’mat va imkoniyatlarni taqsimlash haqidagi zamonaviy falsafiy nazariyalarni obyekt, taqsimot mezonlarining tarixiy transformatsiyasi va ularning inson qadr-qimmati bilan normativ aloqasini esa predmet sifatida belgilaydi. Maqsad distributiv adolat evolyutsiyasini resurs markazli talqindan imkoniyat va qadr-qimmatni birlashtiruvchi ko‘p mezonli paradigmaga o‘tish sifatida asoslash. Maqsadga erishish uchun tushunchalarning semantik chegaralari aniqlanadi, ularning tarixiy-normativ transformatsiyasi taqqoslanadi va ziddiyatlarni muvozanatlashtiruvchi konseptual model ishlab chiqiladi.

Tadqiqotning boshlang‘ich gipotezasi shundan iboratki, “resurs, imkoniyat, qadr-qimmat” normativ ierarxiyasining unsurlari bir-biriga tashqi cheklov emas, o‘zaro legitimlashtiruvchi shart sifatida qaralganda adolatning normativ mazmuni chuqurroq ochiladi. Bunday pozitsiya monistik yondashuvdan farq qiladi: u adolatni yagona maksimal qiymat bilan o‘lchamaydi. Aksincha, tamoyillar o‘rtasida lexik ustuvorlik o‘rnatishdan oldin ularning ijtimoiy vazifasi, zarar xavfi va institutsional amalga oshish shartlari tahlil qilinadi.

Maqolaning nazariy pozitsiyasi relatsion va institutsional yondashuvlarni birlashtiradi. Relatsion nuqtai nazar jamiyat a’zolarining maqomi va o‘zaro munosabat sifatini markazga qo‘ysa, institutsional yondashuv ushbu maqomni amalda ta’minlaydigan qoidalar, protseduralar va javobgarlik mexanizmlarini tahlil qiladi. Shu bois natijalar empirik eksperiment natijalari sifatida emas, tekshiriladigan konseptual tezislar va normativ mezonlar sifatida taqdim etiladi. Bu chegarani aniq belgilash falsafiy maqolada metodologik halollik uchun muhimdir.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi uch yo‘nalishda ifodalanadi: birinchidan, distributiv adolat evolyutsiyasi uch bosqichli normativ siljish sifatida tizimlashtirildi; ikkinchidan, qadr-qimmat taqsimot mezonlari o‘rtasidagi nizolarni hal qiluvchi metamezon sifatida asoslandi; uchinchidan, resurs va imkoniyat o‘rtasidagi konversiya tafovutini baholash uchun konseptual indikatorlar taklif etildi. Ushbu yangiliklar umumiy nazariy tizimni yaratishga da’vo qilmaydi; ular mavzuni tahlil qilish uchun aniqroq kategoriyalar va baholash savollarini beradi. Shuning uchun maqolaning konseptual modeli keyingi empirik tadqiqotlar, siyosat tahlili va qiyosiy falsafiy izlanishlar uchun gipotezalar ishlab chiqish vositasi sifatida qaraladi.

## MATERIALLAR VA METODLAR

Manbalarni saralashda uch mezon qo‘llandi: mavzuga bevosita aloqadorlik, normativ argumentning aniqligi va maqola muammosining kamida bitta asosiy kategoriyasini konseptual yoritishi. Bibliografik korpus ma’lumotlarni statistik reprezentativlik uchun emas, nazariy pozitsiyalarni qiyoslash uchun ishlatildi. Dialektik metod qarama-qarshi ko‘rinadigan normativ talablarning ichki bog‘lanishini aniqlash uchun qo‘llandi. Bu metod ziddiyatni bartaraf etiladigan xato emas, tushunchaning rivojlanish manbai sifatida ko‘radi. Tahlilda har bir prinsipning ijobiy funksiyasi bilan birga uning mutlaqlashtirilganda keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan normativ xavfi ko‘rsatildi. Natijada sintez mexanik o‘rtacha emas, tamoyillarning funksional chegaralarini qayta belgilash sifatida tushunildi.

Konseptual tahlil asosiy terminlarning ma’no diapazonini ajratish, ularni o‘zaro chalkashtiruvchi ekvivalentliklardan saqlash va operatsional savollarga aylantirishga xizmat qildi. Qiyosiy metod turli ilmiy an’analardagi argumentlarni bir xil muammo maydonida solishtirish imkonini berdi. Aksiologik tahlil esa qaror yoki institutning faqat samaradorligini emas, uning qadr-qimmat, erkinlik, tenglik, ishtirok va javobgarlikka ta’sirini baholash uchun ishlatildi.

Refleksiv muvozanat prinsipi umumiy normativ tezislar, konkret misollar va qarshi dalillar o‘rtasida qayta aloqa yaratish uchun qabul qilindi. Biror umumiy prinsip intuitiv jihatdan maqbul bo‘lsa-da, u izchil ravishda nomutanosib yoki kamsituvchi natija bersa, prinsipning qo‘llanish sohasi qayta ko‘rib chiqildi. Aksincha,

faqat bir martalik noqulay oqibat universal normadan voz kechish uchun yetarli asos deb olinmadi. Ushbu usul normativ xulosalarni dogmatik hukmdan ko‘ra tuzatilishi mumkin bo‘lgan ilmiy pozitsiya sifatida shakllantirish imkonini beradi.

Tadqiqotning cheklovi shundaki, u yangi so‘rovnoma yoki eksperimental ma’lumot ishlab chiqarmaydi. Shu sababli maqolada taklif qilinadigan mezonlar “isbotlangan empirik qonuniyatlar” deb emas, manbalar va konseptual argumentlardan kelib chiqadigan nazariy natijalar deb talqin qilinadi. Mazkur chegaralash natijalarning ilmiy tekshiriluvchanligini oshiradi: keyingi tadqiqotlarda ularni indikatorlarga aylantirish, turli institutlar bo‘yicha o‘lchash va qiyoslash mumkin.

## NATIJALAR

Distributiv adolatning tarixiy evolyutsiyasi teng ulush formulasidan ko‘ra murakkabroq bo‘lib, “nimani”, “kimga”, “qaysi asosda” va “qanday oqibat bilan” taqsimlash savollarini birlashtiradi. Bu tezis resurslar taqsimotini alohida, o‘z-o‘zidan yetarli prinsip sifatida emas, balki imkoniyatlar tengligi va inson qadr-qimmati bilan o‘zaro shartlangan munosabat sifatida talqin qilishni talab etadi. Falsafiy jihatdan masala 'qaysi qadriyat ustun?' degan soddalashtirilgan savolga emas, qadriyatlar bir-birining legitim chegarasini qanday belgilashi masalasiga borib taqaladi. Shu sababli normativ mezon real ijtimoiy sharoit, institutlarning imkoniyati va shaxsning subyektlik maqomi bilan bir vaqtda tekshirilishi kerak. [1, p. 235–239]

Resurslar adolatning zarur materiali bo‘lsa-da, ularning bir xil miqdorda berilishi real imkoniyatlarning tenglashishini avtomatik ravishda ta’minlamaydi. Mazkur holatning dialektik tabiati shundaki, bir tomondan, resurslar taqsimoti demokratik tartibning legitim maqsadi sifatida namoyon bo‘ladi, ikkinchi tomondan esa uni mutlaqlashtirish imkoniyatlar tengligining mazmunini toraytirishi mumkin. Demak, adolatli yechim qarama-qarshi talablarning mexanik murosasi emas, balki ularni yangi institutsional sifat darajasida uyg‘unlashtirishdir. Bunday yondashuv nazariy modelni abstrakt idealizmga tushib qolishdan saqlaydi va uni ijtimoiy amaliyotga tatbiq etish imkonini kengaytiradi. [2, p. 164–167]

Imkoniyatlar tengligi formal start chizig‘ini e’lon qilish emas, shaxslarning ijtimoiy kelib chiqishidan qat’i nazar o‘z qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish imkonini yaratishdir. Bu yerda asosiy metodologik xato natija tengligini imkoniyat tengligi bilan aynanlashtirish yoki aksincha, formal imkoniyatni real erkinlik deb qabul qilishdan iborat. Resurslar taqsimotining mazmuni shaxs mavjud resurslardan foydalana olish qobiliyati, qarorlarning ochiqligi va institutlar tomonidan keltiriladigan nomutanosib zararlarni kamaytirish bilan bog‘langandagina to‘liq ochiladi. Shu nuqtai nazardan, adolat mezoni statik taqsimot emas, balki imkoniyatlar ishlab chiqariladigan ijtimoiy mexanizmlarning sifatini ham baholaydi. [3, p. 58–63]

Qadr-qimmat distributiv siyosatning cheklovchi va yo‘naltiruvchi metamezoni sifatida taqsimot samaradorligidan ustun axloqiy chegaralarni belgilaydi. Nazariy jihatdan bu fikr adolatni faqat ne'matlar miqdori bilan o‘lchash yetarli emasligini ko‘rsatadi. Adolat institutsional jarayonlarning qanday tashkil etilgani, qaror kimning ovozini hisobga olgani, javobgarlik qanday taqsimlangani va inson qadr-qimmati qanday himoyalangani bilan ham belgilanadi. Shunday qilib, tadqiqotda natijaviy, protsessual va munosabatli adolat o‘zaro to‘ldiruvchi uch qatlam sifatida qaraladi; ularning biridagi nuqson qolgan ikki qatlamdagi legitimlikni ham zaiflashtiradi. [4, p. 330–335]

Mas’uliyatga sezgir egalitarizm shaxsiy tanlovni hisobga olishga intiladi, biroq boshlang‘ich sharoitlarning tengsizligi tanlovning o‘zini ham tuzilmaviy jihatdan shakllantirishini e’tibordan chetda qoldirmasligi kerak. Ushbu xulosani demokratiyaning transformatsion tabiati bilan bog‘laganda, institutlar tayyor va o‘zgarmas tuzilma emas, balki jamoaviy tajriba orqali doimiy qayta legitimlashtiriladigan normativ mexanizm ekanligi ko‘rinadi. Shaxsning ijtimoiy pozitsiyasi, guruhlararo tafovut va tarixiy meros imkoniyatlar tengligini turlicha idrok etishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun adolat siyosati faqat universal qoidani e'lon qilish bilan cheklanmasdan, ushbu qoidaning turli ijtimoiy holatlardagi real oqibatlarini refleksiv baholashi lozim. [5, p. 367–386]

**1-jadval. “resurs, imkoniyat, qadr-qimmat” normativ ierarxiyasining tahliliy mezonlari**

| O‘lchov | Falsafiy mazmun | Normativ mezon | Institutsional ko‘rinish |
|---|---|---|---|
| Resurs yetarliligi | Bazaviy ijtimoiy ne’matlarga minimal kafolatlangan kirish | Hayotiy zaruratlarni qondirish imkoniyati | Daromad, xizmat va infratuzilmaga kirish |
| Imkoniyatlarning haqiqiyligi | Formal huquqdan foydalanish uchun real shart-sharoit | Tanlov va rivojlanish diapazoni | Ta’lim, salomatlik, mobillik |
| Mas’uliyat va hissa | Shaxs tanlovi bilan tuzilmaviy sharoitni farqlash | Nazorat qilinadigan va nazorat qilinmaydigan omillarni ajratish | Mehnat, sa’y-harakat va kompensatsiya |
| Qadr-qimmat ustuvorligi | Taqsimot natijasining insonni vositaga aylantirmasligi | Minimal hurmat va ijtimoiy maqomning daxlsizligi | Kamsitmaslik va inklyuzivlik |

Qobiliyatlar yondashuvi resursdan foydalanishning konversiya koeffitsiyenti turli shaxs va guruhlarda farq qilishini ko‘rsatib, adolat metrikasini real erkinlik tomon kengaytiradi. Natijada resurslar taqsimoti, imkoniyatlar tengligi va inson qadr-qimmati o‘rtasidagi munosabat 'nol yig‘indili' raqobat sifatida emas, o‘zaro mustahkamlovchi normativ arxitektura sifatida talqin qilinadi. Bir tamoyilning barqarorligi boshqasining inkoriga emas, uning institutsional kafolatiga bog‘liq. Mazkur qarash davlat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni paternalistik sxemadan chiqarib, huquq, javobgarlik, ishtirok va hisobdorlikning bir butun tizimiga aylantirishga imkon beradi; aynan shu holat “resurs, imkoniyat, qadr-qimmat” normativ ierarxiyasining konseptual asosini tashkil qiladi. [6, p. 152–174]

Distributiv qarorlar iqtisodiy samaradorlik bilan normativ maqbullikni aynanlashtirmasligi kerak; samarali taqsimot qadr-qimmatni buzsa, u adolatli hisoblanmaydi. Bu tezis resurslar taqsimotini alohida, o‘z-o‘zidan yetarli prinsip sifatida emas, balki imkoniyatlar tengligi va inson qadr-qimmati bilan o‘zaro shartlangan munosabat sifatida talqin qilishni talab etadi. Falsafiy jihatdan masala 'qaysi qadriyat ustun?' degan soddalashtirilgan savolga emas, qadriyatlar birbirining legitim chegarasini qanday belgilashi masalasiga borib taqaladi. Shu sababli normativ mezon real ijtimoiy sharoit, institutlarning imkoniyati va shaxsning subyektlik maqomi bilan bir vaqtda tekshirilishi kerak. [7, p. 1–10]

Tarixiy nuqtai nazardan distributiv adolat paradigmasi “ulush” tushunchasidan “qobiliyat”, “imkoniyat” va “ijtimoiy maqom” tushunchalari tomon semantik kengaygan. Mazkur holatning dialektik tabiati shundaki, bir tomondan, resurslar taqsimoti demokratik tartibning legitim maqsadi sifatida namoyon bo‘ladi, ikkinchi tomondan esa uni mutlaqlashtirish imkoniyatlar tengligining mazmunini toraytirishi mumkin. Demak, adolatli yechim qarama-qarshi talablarning mexanik murosasi emas, balki ularni yangi institutsional sifat darajasida uyg‘unlashtirishdir. Bunday yondashuv nazariy modelni abstrakt idealizmga tushib qolishdan saqlaydi va uni ijtimoiy amaliyotga tatbiq etish imkonini kengaytiradi. [8, p. 109–128]

Jamiyatdagi keskin tengsizlik nafaqat resurslar farqi, balki siyosiy ovoz va ijtimoiy e’tirofning notekis taqsimlanishiga ham olib kelishi mumkin. Bu yerda asosiy metodologik xato natija tengligini imkoniyat tengligi bilan aynanlashtirish yoki aksincha, formal imkoniyatni real erkinlik deb qabul qilishdan iborat. Resurslar taqsimotining mazmuni shaxs mavjud resurslardan foydalana olish qobiliyati, qarorlarning ochiqligi va institutlar tomonidan keltiriladigan nomutanosib zararlarni kamaytirish bilan bog‘langandagina to‘liq ochiladi. Shu nuqtai nazardan, adolat mezoni statik taqsimot emas, balki imkoniyatlar ishlab chiqariladigan ijtimoiy mexanizmlarning sifatini ham baholaydi. [1, p. 235–239]

Yetarlilik, tenglik va ustuvorlik prinsiplari bir-birini istisno qilmaydi; ular turli ijtimoiy vaziyatlarda adolatning turli qatlamlarini yoritadi. Nazariy jihatdan bu fikr adolatni faqat ne'matlar miqdori bilan o‘lchash yetarli emasligini ko‘rsatadi. Adolat institutsional jarayonlarning qanday tashkil etilgani, qaror kimning ovozini hisobga olgani, javobgarlik qanday taqsimlangani va inson qadr-qimmati qanday himoyalangani bilan ham belgilanadi. Shunday qilib, tadqiqotda natijaviy, protsessual va munosabatli adolat o‘zaro to‘ldiruvchi uch qatlam sifatida qaraladi; ularning biridagi nuqson qolgan ikki qatlamdagi legitimlikni ham zaiflashtiradi. [2, p. 164–167]

## MUHOKAMA

Olingan natijalar distributiv adolat paradigmasining tarixiy-falsafiy evolyutsiyasini bir o‘lchovli formulaga tushirish qiyinligini ko‘rsatadi. O‘zbek manbalaridagi milliy transformatsiya, adolat va qadriyatlar konteksti [1; 2] ushbu mavzuning jamiyatning konkret tarixiy tajribasidan uzilmasligini ta’kidlaydi. Rus ilmiy adabiyotidagi konseptual va institutsional tahlillar [3; 4] esa prinsiplarning huquqiy hamda ijtimoiy ifodasini aniqlashtiradi. Xorijiy tadqiqotlar [5–8] muammoning universal normativ qirralarini ochib beradi. Ularni bir modelga keltirish nazariy farqlarni yo‘qotmaydi, aksincha qaysi darajada umumlashtirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Muhokamaning birinchi muhim natijasi shuki, resurslar taqsimotini mutlaq ustuvor qiymat sifatida ko‘rish imkoniyatlar tengligi yoki inson qadr-qimmatining legitim talablarini ko‘rinmas qilishi mumkin. Biroq bundan qadriyatlar orasida hech qanday tartib yo‘q degan relativistik xulosa kelib chiqmaydi. Taklif qilinayotgan modelda inson qadr-qimmatiga zarar, asoslanmagan kamsitish, ovozni tizimli ravishda chetlatish va javobgarlikdan qochish kabi holatlar normativ “qizil chiziqlar” vazifasini bajaradi. Demak, muvozanat har qanday kompromissni oqlash emas, murosa qilish mumkin bo‘lmagan minimal chegaralarni ham belgilashdir.

Ikkinchi natija institutsional vositachilikka taalluqlidir. Falsafiy prinsip real siyosatga bevosita ko‘chirilmaydi; u mezon, protsedura, indikator va javobgarlik tizimlari orqali institutsional shaklga kiradi. Shu bosqichda semantik yo‘qotish xavfi paydo bo‘ladi: masalan, keng ma’nodagi imkoniyatlar tengligi faqat bitta statistik ko‘rsatkichga aylantirilsa, uning munosabatli yoki aksiologik mazmuni kamayadi. Shuning uchun operatsionallashtirish falsafiy tushunchani “o‘lchab bo‘ladigan narsa”ga qisqartirish emas, uning turli qirralarini bir nechta indikator orqali ifodalash jarayoni sifatida tushunilishi zarur.

Uchinchi natija demokratik legitimlik bilan bog‘liq. “resurs – imkoniyat – qadr-qimmat” normativ ierarxiyasi fuqarolarning institutlarni baholashida faqat yakuniy manfaat emas, protsedura, tushuntirish, hurmat va ishtirok ham muhimligini nazarda tutadi. Bu holat jamoatchilik bilan aloqani PR vazifasidan normativ hisobdorlik vazifasiga aylantiradi. Institut qaror sababini ochiqlashi, ta’sir ko‘rgan guruhlarning dalillarini qabul qilishi va jiddiy xato aniqlansa tuzatish mexanizmini ishga tushirishi kerak. Bunday refleksivlik zaiflik emas, transformatsion demokratiyada legitimlikni doimiy ravishda qayta ishlab chiqarish usulidir.

Inson qadr-qimmatini normativ ustuvorlik sifatida qabul qilish eng zaif guruhlarning bazaviy ehtiyojlarini “bozor natijasi”ga topshirib qo‘yishni cheklaydi. Ushbu xulosani demokratiyaning transformatsion tabiati bilan bog‘laganda, institutlar tayyor va o‘zgarmas tuzilma emas, balki jamoaviy tajriba orqali doimiy qayta legitimlashtiriladigan normativ mexanizm ekanligi ko‘rinadi. Shaxsning ijtimoiy pozitsiyasi, guruhlararo tafovut va tarixiy meros imkoniyatlar tengligini turlicha idrok etishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun adolat siyosati faqat universal qoidani e'lon qilish bilan cheklanmasdan, ushbu qoidaning turli ijtimoiy holatlardagi real oqibatlarini refleksiv baholashi lozim. [7, p. 1–10]

Zamonaviy distributiv adolat taqsimotning yakuniy suratini emas, imkoniyatlar paydo bo‘ladigan va qayta ishlab chiqariladigan institutlarni ham baholashi lozim. Natijada resurslar taqsimoti, imkoniyatlar tengligi va inson qadr-qimmati o‘rtasidagi munosabat 'nol yig‘indili' raqobat sifatida emas, o‘zaro mustahkamlovchi normativ arxitektura sifatida talqin qilinadi. Bir tamoyilning barqarorligi boshqasining inkoriga emas, uning institutsional kafolatiga bog‘liq. Mazkur qarash davlat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni paternalistik sxemadan chiqarib, huquq, javobgarlik, ishtirok va hisobdorlikning bir butun tizimiga aylantirishga imkon beradi; aynan shu holat “resurs, imkoniyat, qadr-qimmat” normativ ierarxiyasining konseptual asosini tashkil qiladi. [8, p. 109–128]

Taklif qilinayotgan yondashuvni amaliy siyosat tahliliga tatbiq etishda kamida uch bosqichni ajratish mumkin. Birinchi bosqichda qarorning bevosita maqsadi va foyda oluvchi guruhlar aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda yashirin xarajatlar, cheklangan imkoniyatlar va normativ zararlar tahlil qilinadi. Uchinchi bosqichda qarorning resurslar taqsimoti, imkoniyatlar tengligi va inson qadr-qimmatiga ta’siri bir-biridan ajratilmay, o‘zaro bog‘liq indikatorlar orqali baholanadi. Ushbu usul “samarador, demak adolatli” yoki “teng, demak adolatli” kabi qisqa xulosalarning oldini oladi.

Maqola doirasida uchta amaliy tavsiya shakllantirildi: 1) ijtimoiy siyosatda resurs indikatorlarini real imkoniyat indikatorlari bilan birga qo‘llash; 2) taqsimot qarorlarida minimal qadr-qimmat chegarasini alohida ekspertiza mezoni sifatida belgilash; 3) boshlang‘ich sharoitlar va shaxsiy sa’y-harakat ta’sirini farqlovchi baholash mexanizmlarini rivojlantirish. Ushbu tavsiyalar tayyor ma’muriy reglament emas; ular konkret soha va institutga moslashtirilishi lozim bo‘lgan normativ dizayn prinsiplari hisoblanadi. Ularning afzalligi shundaki, ular siyosiy qarorni faqat natija bilan emas, qaror ishlab chiqilgan epistemik va protsessual muhit bilan ham baholashga undaydi.

## XULOSA

Tadqiqot natijasida distributiv adolat paradigmasining tarixiy-falsafiy evolyutsiyasi alohida kategoriyalar yig‘indisi emas, “resurs, imkoniyat, qadr-qimmat” normativ ierarxiyasi doirasida o‘zaro bog‘langan normativ tizim sifatida asoslandi. Distributiv adolat evolyutsiyasi uch bosqichli normativ siljish sifatida tizimlashtirildi. Bu xulosa nazariy tahlilda monistik mezondan ko‘p o‘lchovli baholash tizimiga o‘tish zarurligini ko‘rsatadi. Qadr-qimmat taqsimot mezonlari o‘rtasidagi nizolarni hal qiluvchi metamezon sifatida asoslandi. Shuning uchun institutlarning sifati faqat formal vakolat yoki yakuniy ko‘rsatkichlar bilan emas, protsessual va munosabatli mezonlar bilan ham baholanishi lozim. Resurs va imkoniyat o‘rtasidagi konversiya tafovutini baholash uchun konseptual indikatorlar taklif etildi. Ushbu mezonlar keyingi empirik tadqiqotlarda so‘rov, ekspert bahosi yoki qiyosiy indekslar orqali operatsionallashtirilishi mumkin. Tadqiqotning chegarasi uning nazariy-konseptual tabiatidir. Shu bois taqdim etilgan model universal empirik qonun sifatida emas, yangi dalillar bilan sinovdan o‘tkazilishi va zarur bo‘lsa tuzatilishi lozim bo‘lgan normativ-analitik konstruksiya sifatida qabul qilinadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Hamroyev S. Yangi O‘zbekiston strategiyasida ijtimoiy adolatning barqaror taraqqiyotni ta’minlash asosi sifatidagi o‘rni // Actual Problems of Humanities and Social Sciences. 2025. Vol. 5, No. 2. p. 235–239. DOI: 10.47390/SPR1342V5I2Y2025N36.

2. Ermatov S. Yangi O‘zbekistonda inson qadrini ulug‘lash va ijtimoiy adolat tamoyillarining ustuvorligi // Actual Problems of Humanities and Social Sciences. 2026. Vol. 6, No. 6. p. 164–167. DOI: 10.47390/SPR1342V6I6Y2026N21.

3. Сангаев Ц.Ц. Понимание справедливости в учении А. Сена // Вестник Бурятского государственного университета. Философия. 2022. № 2. p. 58–63.

DOI: 10.18101/1994-0866-2022-2-58-63.

4. Подольский А.В. Цели льготных правовых режимов // NOMOTHETIKA: Философия. Социология. Право. 2020. Т. 45, № 2. p. 330–335. DOI: 10.18413/2712-746X-2020-44-2-330-335.

5. Kramer M.H. Conceptual Analysis and Distributive Justice // The Oxford Handbook of Distributive Justice. Oxford University Press, 2018. p. 367–386.

DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199645121.013.30.

6. Moriarty J. Desert-Based Justice // The Oxford Handbook of Distributive Justice. Oxford University Press, 2018. p. 152–174.

DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199645121.013.7.

7. Olsaretti S. Introduction: The Idea of Distributive Justice // The Oxford Handbook of Distributive Justice. Oxford University Press, 2018. p. 1–10.

DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199645121.013.38.

8. Robeyns I. The Capability Approach // The Oxford Handbook of Distributive Justice. Oxford University Press, 2018. p. 109–128.

DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199645121.013.5.